

BRONNEN M.B.T. DE TWEEDE WERELDOORLOG

1. Bibliografie

- ARON (P.), GOTOVITCH (J.), dir. *Dictionnaire de la Seconde Guerre Mondiale en Belgique*. (Bruxelles), 2008.
- BEYEN (M.). *Oorlog en Verleden. Nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1947*. [Amsterdam], [2002].
- COLIGNON (A.), MARTIN (D.), eds. *België 1940, een maatschappij in crisis en oorlog*. Brussel, 1993.
- CONWAY (M.). *Collaboration in Belgium. Léon Degrelle and the Rexist Movement 1940-1944*. New Haven/London, 1993.
- DE JONGHE (A.). De Strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel (1942-1944) in *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, 1974, p. 9-81; 1976, p. 5-152; 1978 p. 5-178; 1982, p. 97-187; 1984, p. 6-234.
- DEWEVER (B.). *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV, 1933-1945*. Tielt/Gent, 1994.
- FAYAT (H.). *Belgische wetgeving in ballingschap. Overzicht van de wetgevende en uitvoerende actie door de Belgische regering (1940-44)*. Brussel, 1994.
- GERARD-LIBOIS (J.), GOTOVITCH (J.). *L'an 40. La Belgique occupée*. Bruxelles, 1971.
- GOTOVITCH (J.), *Du Rouge au Tricolore. Les Communistes belges de 1939 à 1944. Un aspect de l'histoire de la Résistance en Belgique*, Brussel, 1992.
- GOTOVITCH (J.), KESTELOOT (C.) dir. *Collaboration, répression. Un passé qui résiste*. Bruxelles, 2002.
- Jours de Guerre*. Bruxelles, 1990-2001.
- MAERTEN (F.), SELLESLAGH (F.), VAN DEN WIJNGAERT (M.), eds. *Entre la peste et le choléra. Vie et attitudes des catholiques sous l'occupation*. Bruxelles/Gerpennes, 1999.
- LUYTEN (D.). *Ideologie en praktijk van het corporatisme tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Brussel, 1997.
- NEFORS (P.). *De Galopin-doctrine, de emissiebank en de industriële "collaboratie" in de Tweede Wereldoorlog*. Leuven, 1999.
- VELAERS (J.), VAN GOETHEM (H.). *Leopold III. De koning, het land, de oorlog*. Tielt, 1994.
- VERHOEYEN (E.). *België bezet 1940-1944*. Brussel, 1993.
- VAN DEN WIJNGAERT (M.). *Het beleid van het comité van de Sekretarissen-generaal in België. 1940-44*. Brussel, 1975.
- VAN DEN WIJNGAERT (M.) e.a. *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Antwerpen, 2004.
- VAN DOORSLAER (R.), red. *Gewillig België : Overheid en jodenvervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Antwerpen/Amsterdam/Brussel, 2007.
- WAGNER (W.). *Belgien in der deutschen Politik während des Zweiten Weltkrieges*. Boppard a. Rhein, 1974.
- WOUTERS (N.). *De Führerstaat : Overheid en collaboratie in België (1940-1944)*. Tielt, 2006.
- WOUTERS (N.). *Oorlogsburgemeesters 40/44. Lokaal bestuur en collaboratie in België*. [Tielt], [2004].

Vgl. ook de lopende Bibliografie van de publicaties betreffende België en de Tweede Wereldoorlog in '30-'50, *Berichtenblad van het SOMA* en op de website www.cegesoma.be

2. De instellingen

Tijdens de Tweede Wereldoorlog en met name van 1 juni 1940 tot 13 juli 1944 werden België en twee Noord-Franse departementen bestuurd door een Duitse militaire bezettingsadministratie. De hoogste gezagsdrager was de *Militärbefehlshaber in Belgien und Nordfrankreich*. Zijn taak was militair: hij moest het Duitse gezag doen eerbiedigen en orde en rust verzekeren. Zijn opdracht was ook administratief: hij moest de Belgische administratie controleren en – een van de grote prioriteiten - de Belgische economie dienstbaar maken aan de Duitse oorlogsvoering.

Voor de militaire kwesties kon de *Militärbefehlshaber* beschikken over een *Kommandostab*.

De bestuurlijke, economische, politieke en culturele aangelegenheden vormden het actieterrein van de *Verwaltungsstab*, die door een *Militärverwaltungschef* werd geleid.

De *Wirtschaftsabteilung* van de *Verwaltungsstab* was bevoegd voor landbouw, boswezen, ravitaillering, handel, bankwezen, industrie, prijzen, tewerkstelling en vijandelijke en joodse bezittingen. De *Verwaltungsabteilung* liet zich in met het bestuur van het land, financiën, justitie, sociale voorzorg, transport, wegen en waterwegen, postwezen, cultuur, politie en propaganda. Het *Präsidialbüro* vormde een soort kabinet van de *Militärverwaltungschef*.

De structuur van de Brusselse generale staf werd op lokaal vlak gereproduceerd. Het land werd aanvankelijk opgedeeld in *Oberfeldkommandanturen* die toezicht hielden op twee of drie provincies en in *Feldkommandanturen* en *Ortskommandanturen* resp. op provinciaal en arrondissementeel vlak. Vanaf 1 december 1940 werd een hervorming doorgevoerd waardoor de bezettingsadministratie meer op de bestaande Belgische administratieve indeling werd afgestemd. De *Oberfeldkommandanturen* en de *Ortskommandanturen* behielden een militaire functie. In elke provinciehoofdplaats werd een *Oberfeldkommandantur* of *Feldkommandantur* ingericht terwijl het bestuur op arrondissementeel vlak in handen kwam van de *Kreiskommandanturen*.

In het kader van de ordehandhaving, politieke repressie en jodenvervolging beschikte het militair bestuur over verschillende politiediensten :

- de *Feldgendarmarie* fungeerde als militaire politie t.o.v. de leden van de *Wehrmacht*;

-de *Geheime Feldpolizei* vormde een geheime militaire politie die zich inliet met veiligheid en contraspionage en in die hoedanigheid specifiek de diverse uitingen van verzet en clandestiniteit gericht tegen de *Wehrmacht* bestreed;

-de *Abwehrstelle Belgien* fungeerde als militaire inlichtings- en contraspionagedienst gericht op het buitenland. Deze was ondergeschikt aan het *Oberkommando der Wehrmacht* te Berlijn doch werkte eng samen met de *Kommandostab*;

-en tenslotte de *Sipo-SD Brüssel* (afdeling 4 was de Gestapo) die functioneel ondergeschikt was aan de *Militärverwaltung* als zijn executieve staatspolitie voor de zgn. *Gegnerbekämpfung*, doch die in de praktijk met een steeds grotere autonomie optrad. De Sipo-SD vormde een politieke politie en inlichtingsdienst die afhing van het *Reichssicherheitshauptamt* waarin Himmler de integratie van de politiediensten van de partij en van de staat had gerealiseerd.

Verder eigenden verschillende burgerlijke en partij-instanties, van Propagandaministerie tot de diensten van partij-ideoloog Rosenberg, zich een aantal bevoegdheden toe.

Aan het militair bestuur van ons land kwam een eind toen Hitler op 13 juli 1944 de *Militärverwaltung* door een *Zivilverwaltung* verving. De militaire macht werd overgedragen aan een *Wehrmachtsbefehlshaber*, de burgerlijke bevoegdheid aan een *Reichskommissar*.

Van Belgische zijde was het comité van secretarissen-generaal de administratieve tegenspeler van de *Militärverwaltungschef*. In normale omstandigheden vormen de secretarissen-generaal het hoofd van een ministerieel departement doch tijdens de bezetting trokken zij een belangrijk deel van de ministeriële bevoegdheden naar zich toe. Zij kondigden bv. Besluiten af. Aanvankelijk bleek deze wetgevende bevoegdheid voor elke secretaris-generaal tot zijn eigen departement beperkt. Vanaf 1942 kenden zij zich een collectieve wetgevende bevoegdheid toe.

De bezettingsomstandigheden leidden ook tot het door de bezetter geïnspireerde oprichten van nieuwe overheids- en semi-overheidsorganismen, o.a. op het gebied van de geleide corporatistische economie.

De functies van gouverneurs, arrondissementscommissarissen en burgemeesters bleven aanvankelijk in handen van vooroorlogse personaliteiten, die door de bezetter nauwgezet gecontroleerd werden. Dit neemt niet weg dat net als bij de secretarissen-generaal geleidelijk figuren werden aangesteld die de bezetter welgevallig waren. De gemeente- en provincieraden werden in 1941 afgeschaft. Hun bevoegdheden werden respectievelijk overgedragen aan de schepencolleges en aan de bestendige deputaties. Zowel op het vlak van de centrale als de lokale administratie poogden de collaboratiebewegingen VNV en Rex met wisselend succes de macht naar zich toe te trekken.

Er hoeft tenslotte niet op gewezen te worden dat de met een embryo van ambtenarenapparaat naar Groot-Brittannië uitgeweken regering vanaf eind 1940 te Londen een volwaardige administratie zou heropbouwen.

3. Archiefbronnen¹

3.2. TWEDE WERELDOORLOG

3.2.1. Publiekrechtelijke archieven

3.2.1.1. De federale, provincie- en gemeentearchieven

In het Algemeen Rijksarchief worden in en buiten de chronologisch doorlopende archiefbestanden van centrale en lokale besturen en van hoven en rechtbanken der Rechterlijke Macht (elders in dit boekdeel) overheids- en particuliere bestanden bewaard die specifiek zijn voor de Tweede Wereldoorlog.

Op niveau van de Eerste Minister gaat het om de kabinetsarchieven van premier Pierlot (regering in ballingschap te Londen; Pierlot was o.a. ook minister van Landsverdediging).

In de archieven van het ministerie van Binnenlandse zaken vinden we een bestand Ministerie 1940-1945, dossiers van de administratieve epuratie en dossiers incivisme maar ook bestanden van de controlediensten en de Vrijwillige Arbeidsdiensten.

In de bestanden geordend onder het ministerie van Sociale Zaken vermelden we het archief van het Commissariaat voor Prijzen en Lonen.

Voor het departement van Economische Zaken gaat het om bestanden i.v.m. de corporatistische reorganisatie van de economie (verschillende warencentrales, bv. Textielcentrale en Diamantcentrale, de Bedrijfsgroepering Diamant enz.) maar ook om het archief van de Directie Beroepsorganisatie, het Bestuur van het Mijnwezen (o.a. 1944-45), de naoorlogse Diensten Economische Recuperatie (ORE) en Krijgsgevangenen. Ook worden oorlogsbestanden van het ministerie van Ravitaillering bewaard (Londen en bevrijding).

Omvangrijk zijn ook de oorlogsbestanden van het departement van Financiën: het betreft de hele naar Londen uitgeweken administratie en het kabinetsarchief Gutt, maar ook de naoorlogse economische zendingen bij de geallieerden en de Dienst van het Sekwester (bedrijfsarchieven, archief van de *Brüsseler Treuhandgesellschaft*). Afkomstig van de administratie van pensioenen zijn de bestanden militaire en oorlogspensioenen.

De bestanden van Financiën gaan echter verder dan de specifieke bevoegdheid van het departement omdat er na 1944 materiaal m.b.t. onderzoeken naar oorlogswinsten werd gecentraliseerd: de oorlogs-Emissiebank (inbegrepen de *Allgemeine Warengesellschaft*), de Dienst

¹ Met dank aan de collega's in en buiten SOMA die bereidwillig inlichtingen verschaften en aan G. Decoster voor het nalezen.

Duitse Opeisingen (en de *Office of Mutual Aid* over geallieerde opeisingen), de Dienst Omruiling van Effecten.

Van het departement Onderwijs blijven na de oorlogsbrand toch (nog ongeordende) bestanden over. Het departement van Justitie is vertegenwoordigd met vooroorlogse bestanden van de Vreemdelingenpolitie over Duitse en joodse emigranten in België (een deel berust nog bij de Vreemdelingenpolitie zelf), met "Londense" bestanden maar vooral met archieven van gevangenen en interneringscentra uit de repressieperiode, inbegrepen de tewerkstelling in de mijnen. Deze archieven berusten in het R.A. Beveren-Waas.

Ook deelarchieven van het naoorlogse militair gerecht worden bewaard: de krijgsraden te velde en in bezet Duitsland (R.A. Anderlecht), verschillende krijgsraden in België (R.A. in de provinciën; o.a. de zaken zonder gevolg en gemeenrecht). Ook voor bestanden van de parketten-generaal en van de gerechtelijke politie kan men terecht bij het ARA (en bij de archieven van de politie in de grote steden).

De kilometerslange oorlogsschade-archieven gevormd door het vroegere ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw werden overgebracht naar het ARA. In dit archief vindt men overigens ook alle betalingsbewijzen van de Emissiebank (economische collaboratie!). De bestanden van Openbare Werken en Wederopbouw bevatten verder het archief van het Bestuur der Gemeentewerken, van het Bestuur van Stedenbouw (beide vanaf 1940) en van de naoorlogse Aanvaardingscommissie voor de Politieke Gevangenen.

Voor het departement van Verkeerswezen vinden we het archief van de dienst Zeewezen (vooral koopvaardij, loodswezen en binnenscheepvaart), meer in het bijzonder ook van het bestuur te Brussel tijdens de bezetting en van de Regie van het Zeewezen te Londen .

Het ministerie van Arbeid legde de administratie van de ziektedagen (Londen) neer, een embryo van R.S.Z.

Het Rijksarchief (en de Archieven in de Provinciën) huisvesten ook bestanden van voormalige niet rechtstreeks aan ministeries ondergeschikte overheidsinstellingen.

Zo is er het archief van het Commissariaat Generaal voor 's Lands Wederopbouw (1940 en later), van de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie NLVC, inbegrepen de Boerenwacht, en van het Arbeidsambt Antwerpen (R.A. Beveren). Als "Londense" instellingen: het Hoog Commissariaat voor 's Lands Veiligheid (vooral functionerend in het bevrijde België met een schat van informatie over de toestand in België in de periode 1944/45) en de Commissie voor de Studie van Naoorlogsproblemen CEPAG. Verder het Hoog Comité van Toezicht (vanaf 1948) (o.a. met enquêtes over de gegrondheid van pensioenaanvragen van verzetslui, over overvallen door verzetslui op postkantoren en treinen enz.).

Bewaard wordt ook het archief van de op het *Winterhilfswerk* geschoeide organisatie 'Winterhulp' (regionale afdelingen in de archieven in de provinciën) en van de Orde van Geneesheren en de Orde van Apothekers.

Tenslotte beschikt het ARA ook over het archief van de Liquidatiecommissie van de tijdens de oorlog opgerichte (corporatistische) organisaties (maar ook van de vereffeningsadministratie van het na 1944 opgerichte Hoog Commissariaat voor Repatriëring). Voor een overzicht van de vereffeningsadministratie, zie VANDEWEYER (L.). Oorlogsinstellingen liquideren. De vereffeningsadministratie na september 1944 en de archiefvorming, in *Liber Amicorum Herman Coppens*, Brussel, 2007, p. 451-483.

Naast bestanden van de centrale overheid bewaren de Rijksarchieven verder veel oorlogsarchief afkomstig van provincies en gemeenten.

Maar ook particulier archief komt aan bod. De bedrijfsarchieven van het ARA bevatten o.a. bestanden van de Emissiebank (zie hoger) en de *Deutsche Bank*.

Belangrijk om te vermelden is dat het Rijksarchief ook persoonlijke archieven herbergt die de periode om en rond de wereldoorlog betreffen (een aantal premiers, ministers, toppolitici en hoge ambtenaren uit interbellum, oorlog en naoorlog). Noemen wij de bestanden J. Crokaert, H. De Man (deelarchief), M.-L. Gérard, M.-H. Jaspar, L. Kiebooms, de secretarissen-generaal Nyns en Plisnier (dit laatste online beschikbaar), P. Rijckmans, H. Rolin, G. Theunis, A. Van Acker e.a.

De Archieven in de Provinciën bieden de onderzoeker overheids- maar ook particulier archief aan. In het Rijksarchief te Aarlen kan men de archieven van de *Kreiskommandantur* Aarlen, van de Nationale vereniging van Oud-krijgsgevangenen en de zgn. collectie Wilwerth aantreffen. Te Luik gaat het om oorlogsbedrijfsarchief. Te Saint-Hubert wordt een bestand m.b.t. de ravitaillering van de provincie Luxemburg bewaard evenals een archief m.b.t. het Commissariaat voor de Wederopbouw - Provincie Luxemburg. Te Mons gaat het om een collectie "Guerre 1940-1945", om de Consultatieve Interneringscommissies 1944-46 en de lokale controlecommissies van de Dienst van de Weerstand. In het Rijksarchief te Antwerpen bevinden zich documenten van de Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen en het Antwerpse Arbeidsambt, in Beveren-Waas naast de reeds aangeduide bestanden, hedendaags (dus ook oorlogs)archief van hoven en rechtbanken in Vlaanderen, in Hasselt het archief Fedechar. Ronse bewaart het archief van de verzetsgroep Belgische Nationale Beweging (Ronse).

Over de zgn. Oostkantons zal men specifieke oorlogsbestanden vinden in het *Staatsarchiv* Eupen, o.a. *Amtsgerichte*, *Unterrichtsverwaltung*, *Grundbücher* en een collectie *Deutsche Arbeitsfront - Verwaltungsstelle Eupen*. Verder de *Organisation der Kriegsteilnehmer* (voor bestanden over Oost-België bewaard in het buitenland, zie HERREBOUT (E.), *Quellen zur Geschichte der deutschsprachigen Gemeinschaft in ausländischen Archiven*, sinds 1993 verschillende delen in "Bestandsübersichten und Archivführer" van het ARA).

Men merkt dat een en ander een kwantitatief indrukwekkend (maar soms enigszins dispaaraat) geheel vormt. Materieel worden de specifieke bescheiden i.v.m. de Tweede wereldoorlog en zijn nasleep geconcentreerd in het Haseldonckcomplex (Hopstraat te Brussel). In dat verband moet trouwens verwezen worden naar oorlogsbestanden die nog in de federale en programmatorische overheidsdiensten zelf, in hoven en rechtbanken, op parketten enz. bewaard worden.

Veel van hoger vermelde bestanden (zij worden aangevraagd via het geautomatiseerde systeem Archeion) zijn ontsloten door gepubliceerde inventarissen, andere met plaatsingslijsten en diverse ontsluitingsinstrumenten deels online opzoekbaar met de zoekrobot "zoeken in archieven" op de website www.arch.be (cf. ook de zoekrobot voor de databank "persoonsnamen"). Voor een gedrukt overzicht zie de Fondscatalogus van het ARA.

Zoals voor de Eerste Wereldoorlog moet hier eveneens verwezen worden naar het Archief van de Koninklijke Paleizen (Algemeen Rijksarchief) met het archief van de departementen en diensten van het Koninklijk Paleis en het archief van de leden van de koninklijke familie.

Voor de bestanden Kabinet en Secretariaat van de Koning, i.c. Leopold III, zijn bijzonder interessant. Uiteraard komen hierin de onafhankelijkheidspolitiek, de autoritaire experimenten in 1940 en de koningskwestie aan bod. Ook de documenten van het Militair Huis moeten geraadpleegd worden. Het AKP bewaart ook privé-archief zoals dat van minister Pholien, van J. Pirenne, secretaris van Leopold III, en van de leopoldistische historicus Jean Vanwelkenhuyzen.

Voor de studie van de Tweede Wereldoorlog kan men uiteraard ook terecht in de gemeentelijke, arrondissementele en provinciale archieven.

In het gemeentearchief, bewaard in de gemeenten zelf of neergelegd in de Rijksarchieven, zal men tot april '41 (afschaffing van de raden bij *Verordnung*) de verslagen van de beraadslagingen van de gemeenteraden kunnen aantreffen, doch daarna kan men enkel nog gebruik maken van de verslagen van de vergaderingen van het schepencollege. De bronnen die voortspruiten uit de werking van de gemeenteraden (bv. de jaarverslagen) ontbreken dan eveneens. Verder kan men in de gemeentearchieven documenten vinden die analoog zijn aan het bronnenmateriaal voor de Eerste Wereldoorlog: briefwisseling met en instructies van de bezetter (eventueel langs de arrondissementcommissaris en de provinciegouverneur), documenten m.b.t. het uitvoeren van werken en de levering van goederen, documenten m.b.t. de ravitaillering en het organiseren van soep- en gaarkeukens, documenten m.b.t. de krijgsgevangenen en de tewerkgestelden in Duitsland enz. Ook het politieearchief (exemplatief het oorlogsarchief in het Stadsarchief Antwerpen-FelixArchief www.felixarchief.be) en met name de instructies en verslagen opgesteld door de politiecommissaris bieden heel wat mogelijkheden. Men kan er tevens bronnenmateriaal

aantreffen aangaande het opstellen van de jodenregisters en de naoorlogse epuratie en repressie. Kortom, net als bij de provincies hebben de bewaarde bestanden betrekking op de specifieke bevoegdheden van het bestuursniveau in kwestie. En ondanks het opheffen van de verkozen gemeenteraden tijdens de bezetting nam de taak van de gemeente zeker niet af; men denke slechts aan de zgn. grote agglomeraties (Groot-Brussel, Groot-Antwerpen, enz.).

De archieven van grote steden bieden diverse vormen van online ontsluiting. Het Gentse stadsarchief De Zwarte Doos (www.gent.be/zwartedoos) publiceerde een specifieke oorlogsbronnengids: *Buskruit en Sauerkraut*, Gent, 2007.

De archieven van de arrondissementscommissarissen en de provinciebesturen hebben op dezelfde onderwerpen betrekking. Deze variëren van aanhoudingen, bedrijven, bevoorrading, burgemeesters, over controlediensten, landbouw en overvallen tot administratieve rechtsmacht (deze voorbeelden exemplatief uit het provinciearchief Limburg 1940-45). Ook hier kan de aanwezigheid worden vastgesteld van dossiers m.b.t. de houding van lokaal politiek en gemeentepersoneel. Sommige provinciearchieven bewaren ook een collectie samenvattende verslagen van de gemeenten over de oorlogs- en bezettingsomstandigheden.

De ambtelijke uitgaven van de provinciale overheid ontbreken voor deze periode nagenoeg volledig alhoewel de bestuursmemorialen met de beslissingen van de bezetter en de secretarissen-generaal bleven verschijnen.

Er moet aan herinnerd worden dat de provincies een groot aantal bestanden neergelegd hebben in de Rijksarchieven. Qua bezettingsjaren is dit het geval voor de provincies Brabant, Oost-Vlaanderen, Luik en Luxemburg. De andere provincies bewaren de betreffende bestanden ofwel verspreid in de administratie, ofwel in een archiefdienst.

Het gaat hier dus niet alleen om het niveau van de provincie zelf, maar ook om de gemeenten waarvan de provincie de voogdij heeft.

3.2.1.2. Het SOMA, Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij

Het SOMA, ex-Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, heeft als federale wetenschappelijke instelling de opdracht (particuliere) archiefbescheiden en documenten m.b.t. die periode te verzamelen en ter beschikking te stellen. Het fungeert overigens als een documentatie- en studiecentrum voor de “korte 20^e eeuw” en zijn conflicten.

Voor de wijze waarop het archief van het Centrum in groepen van gelijkaardige archiefvormers georganiseerd is en voor meer informatie over de inhoud en de aangroei van de collecties kan men terecht op de website www.cegesoma.be en de geïntegreerde online catalogus Pallas, of in '30-'50, *Berichtenblad van het SOMA* (opvolger van *Mededelingen van het NCWOII*), Brussel, 1969- . Voor een oudere gedrukte versie, cf. MARTIN (D). *Archiefbronnen voor de geschiedenis van oorlog en bezetting in België: een beknopte gids*, Brussel, 1996.

De documentatie van het Centrum bestaat uit verschillende collecties. Naast het eigenlijke archief (inbegrepen microfilms), de clandestiene pers (weldra online beschikbaar op de site), de vlugschriften en de publicaties van de bezettende overheid (*Verordnungsblatt* online beschikbaar) en van de collaboratie, staan ook dagbladen en tijdschriften (en persknipsels), een uitgebreide audiovisuele en iconografische collectie (de fotocollectie is online beschikbaar, de interviews worden gedigitaliseerd, de affiches zijn op dia te bekijken) en een belangrijke gespecialiseerde bibliotheek over alle aspecten van conflict en maatschappij in de 20e eeuw.

We zullen het hier enkel hebben over de archieven. Naast de uitgegeven inventarissen (NCWOII/SOMA-reeks *Inventarissen-Inventaires*. 1970-) staan van de meeste bestanden ongepubliceerde inventarissen en plaatsingslijsten ter beschikking. Het grootste deel ervan is ook online raadpleegbaar via Pallas (zie hoger).

Vooraleer kort de openbare archiefbescheiden geproduceerd door de bezetter te bespreken, wijzen wij eerst op degene geproduceerd door Belgische overheden in eigen land en in Londen. Met het Algemeen Rijksarchief werd een beheersovereenkomst afgesloten dankzij dewelke het SOMA een aantal overheidsarchieven bewaart van instellingen die enkel tijdens de oorlogsjaren bestonden, naast kopieën uit ander archief.

In de praktijk bevat de groep “Belgische instellingen” archiefbestanden van uiteenlopende instellingen als Zender Brussel, de Commissie voor Taaltoezicht (microfilm), de Boerenwacht, de controlediensten van de ravitaillering en archief van de secretarissen-generaal (met o.a. een kopie van de notulen van het comité van secretarissen-generaal).

De onmiddellijke naoorlog is in deze groep vertegenwoordigd met o.m. epuratie-archieven van de RTT, bestanden van de Staatsveiligheid (m.b.t. Duitse politieke politie en spionage), van de Belgische Commissie voor Oorlogsmisdaden, van het N.I.R. en een omvangrijk archief i.v.m. de geallieerde opeisingen in de gemeenten.

De subgroep “Gerechtelijke instanties” bevat kopieën van vonnissen van een aantal belangrijke repressieprocessen (en van het volledige procesdossier inzake Militärbefehlshaber von Falkenhausen waarvan de digitalisering lopende is) en de zgn. algemene documentatie die ervoor aangelegd werd. Maar vooral gaat het hier om een bewaargeving van meer dan 1000 omslagen en pakken overtuigingsstukken gevoegd bij de door het militaire Auditoraat-generaal gevoerde collaboratieprocessen. Ook het zgn. bestand IG (algemene instructies) van het Auditoraat-generaal vormt een goudmijn voor de geschiedenis van (de bestraffing van) de politieke, economische en militaire collaboratie.

Bijzonder interessant zijn ook de parketdossiers over aanslagen en sabotages tijdens de bezetting. Wat de “Londense” ambtelijke bronnen - met uitlopers naar de eerste bevrijdingsjaren – aangaat, kunnen wij verwijzen naar de groep “Belgische instellingen in Groot-Brittannië”. Belangrijke bestanden zijn de officiële voorlichtingsdienst Inbel, het archief clandestiene Inlichtingen- en Actiediensten van de Veiligheid van de Staat, de SERA (de dienst die verantwoordelijk was voor de studie en evaluatie van de clandestiene inlichtingen die vanuit bezet België binnenkwamen) en het Ministerie van voorlichting.

De bescheiden van de bezetter in verband met België werden gegroepeerd in de belangrijke groep “Duitse overheden” (wijzen wij erop dat hier bijkomend of zelfs in eerste instantie de zgn. GRMA microfilms geconsulteerd moeten worden: zie groep “Collecties”). Deze groep kreeg een indeling gebaseerd op de soms niet heel duidelijke bevoegdheidsverdeling bij de bezetter: documenten afkomstig van diverse Duitse civiele instellingen (Rijksministeries en ondergeschikte organen en partij-instellingen, o.a. het *Devisenschutzkommando*, een belangrijk archief m.b.t. de economische spoliatie); operationele documenten van Duitse legereenheden; *Kommandostab* van de *Militärverwaltung*, met o.a. materiaal i.v.m. de *Geheime Feldpolizei*; *Kommandanturen* - de bezettende overheid op lokaal vlak; *Sipo-SD (Reichssicherheitshauptamt)* met een aantal kwalitatief belangrijke bestanden i.v.m. de vooroorlogse emigratie, de Duitse repressie, het verzet en de jodenvervolging.

De deelgroep die specifiek de *Militärverwaltung* betreft is de meest interessante. Het gaat om het eigenlijke Duitse bestuursapparaat in België. De politieke, levensbeschouwelijke en economische plannen op lange en korte termijn, de uitvoering ervan (*Tätigkeitsberichte*, online beschikbaar), de Belgische reacties (zowel van collaboratie-, accommodatie- als verzetszijde) en de eindbalans komen aan bod.

Wijzen wij er nog op dat ook stukken bewaard worden afkomstig van Duitse militaire rechtbanken m.b.t. processen tegen verzetslui.

Er moet benadrukt worden dat deze bestanden naast origineel materiaal vooral bestaan uit kopieën en microfilms van documenten uit buitenlandsearchieven: het *Bundesarchiv*, het *Bundesarchiv-Militärarchiv* en de *Archives de France*. Zo zijn de SOMA-kopieën van fragmentaire series (o.a. betr. de jodenvervolging) van de *Militärbefehlshaber in Belgien und Nordfrankreich* afkomstig van de zogenaamde Marburg-archieven (Fonds AJ 40) van de AdF.

Zoals vermeld, berusten deze uiteenlopende Duitse ambtelijke bestanden, bij diverse archiefprospecties in het buitenland ontdekt, in de SOMA- archiefgroep “Duitse overheden” .

Systematisch in het buitenland gekopieerde/gemicrofilmde grote archieven werden daarentegen ondergebracht in de groep “Buitenlands archief”. Zo werden m.b.t. de Duitse bezetting van België nagenoeg alle microfilms² aangekocht van de reeks *German Records microfilmed at Alexandria* GRMA. Deze microfilms werden na 1945 in de V.S. gemaakt van alle buitgemaakte Duitse documenten, zowel burgerlijke als militaire (cf. *Guides to German Records microfilmed at Alexandria*. Washington, 1958-). Voor België is de microfilm T-501 bijzonder interessant. Voor een korte beschrijving van de andere archiefgehelen van buitenlandse oorsprong moge verwezen worden naar de rubriek Buitenlandse archiefinstellingen (infra).

Naast Belgisch en Duits overheidsarchief bewaart het SOMA vooral particuliere archiefbestanden uit de periode waarvan de jaren 1940-45 de spil vormen.

De groep “Politieke partijen” bevat archieven van de collaborerende bewegingen Rex, VNV, DeVlag en van kleinere groepen, maar ook van de naoorlogse poging tot travaillistische hergroepering UDB.

Verzets-, deportatie- en krijgsgevangenenarchief vormt een tweede grote pool. Het gaat om volumineus oorlogs- maar vooral naoorlogsarchief van o.a. het Onafhankelijkheidsfront, Gewapende Partizanen en Patriottische Milities, de Witte Brigade (kopie), de NKB, de clandestiene inlichtingendiensten Luc-Marc en Tegal, de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen, de Nationale Unie van de Sluikpers, de Commissie voor de Geschiedenis van de Krijgsgevangenschap, van vriendenkringen van vroegere verzetslui, gedeporteerden of militairen en vele andere vooral “vaderlandslievende” organisaties.

Vanuit de vaststelling dat de archiefbestanden betreffende het verzet erg verspreid bewaard worden, werd overigens een online thematische archiefgids geconcipeerd (www.cegesoma.be/databanken/verzet in vlaanderen). De databank bevat zo'n 10.000 beschrijvingen van in 56 Belgische archief- en documentaire instellingen bewaarde bronnen. Thematisch beperkt de databank zich tot het verzet in Vlaanderen en Brussel tijdens en na de Tweede Wereldoorlog.

De groep “Archief van privé-personen” bevat enkele honderden bestanden gevormd door ministers, diplomaten, ambtenaren, politici, verzets- en collaboratiefiguren (De Man, Daye, De Winter, De Vleeschauwer, Grauls, Rens, Streel, Struye...) maar ook afkomstig van kleinere vissen. De persoonsbestanden (en andere) i.v.m. de Spaanse Burgeroorlog zijn online raadpleegbaar. Raadpleging van deze groep moet zeker aangevuld worden met die van de collectie dagboeken en manuscripten (een 2500) die veelal om dezelfde themata draaien met de nadruk op het jaar 1940 en het verzet.

De archiefgroep “Collecties” tenslotte bevat o.a. collecties gevormd door de media, vooral radio en TV, m.b.t. de jarenlange uitzendingen over de Tweede Wereldoorlog (de programma's van Maurice De Wilde en *Jours de Guerre*, beiden met de volledig transcripties van alle interviews) en onderzoeksarchief van historici (De Jonghe, Gotovitch, Huyse, Raskin...).

Kortom, qua onderzoeksthema's is het SOMA-archief vooral belangrijk voor het verzet (ook qua evolutie van een deel van het middenveld dat na de oorlog “vaderlandslievende verenigingen” heette) en de repressie/collaboratie, het functioneren van de Belgische maatschappij tijdens de bezetting, meer specifiek het bestuur van het land (in mindere mate in Groot-Brittannië), de Duitse bezettingspolitiek en de mediaverwerking van de oorlog.

Naast de federale archieven, het SOMA, beide ressorterend onder de POD Wetenschapsbeleid, en de lokale archieven bewaren natuurlijk ook de archiefinstellingen van Defensie (zie ook elders) specifieke bestanden over de Tweede Wereldoorlog. Opgepast: militaire archiefbestanden betreffende België gevormd door buitenlandse mogendheden berusten in hun resp. militaire archieven (zie verder).

² De originelen van deze bestanden berusten sedert jaren opnieuw in het *Bundesarchiv-Militärarchiv* en het *Bundesarchiv*. Ze worden ontsloten met deels online beschikbare “Findbücher” (ook aanwezig in het SOMA) die, in tegenstelling tot de *Guides GRMA*, archivistisch verantwoord zijn. Een concordantietabel tussen beide bestaat niet.

3.2.1.3. Het Legermuseum

In principe bewaart het museum www.klm-mra.be (de onderzoeksinstrumenten worden gedigitaliseerd en zullen eerlang online beschikbaar zijn) alle archieven van het ministerie van Landsverdediging ouder dan 50 jaar.

Het geheel 1939-45 bestaat uit verschillende archieffondsen.

Belangrijk zijn de persoonlijke dossiers van soldaten, onderofficieren en officieren. De uit Moskou teruggekeerde institutionele archieven van Defensie (tot 1 september 1939) (zie verder) vormen een tweede grote blok. Het archieffonds Belgisch Leger bestaat o.a. uit de archieven van het Belgisch Militair Vliegwezen in Groot-Brittannië (RAF) en van de dienst Krijgsgevangenen.

Het oude 'fonds van de generaals' bevat de archieven van enkele generaals, o.a. van Georges Goethals die voor de oorlog militair attaché in Berlijn was.

In het archieffonds Rood Kruis van België gaat het om het archief van de Dienst der Overlijdens. Tenslotte een kleine, minder interessante en heterogene collectie 'Bezetting'.

Daarnaast wordt hier het uitgebreide archief bewaard van het met Duitse toelating functionerende Ambt der Werken van het gedemobiliseerd Leger OTAD. In het fonds 'Marine' dan weer treft men documenten aan over de Belgische zeelui in de geallieerde handels- en oorlogsvloot.

Het archief van het Legermuseum is echter qua oorlog en bezetting rijker dan dit, o.a. via particuliere archiefbestanden van (reserve-)officieren.

Naast deze personalia bewaart het archief nog enkele niet onbelangrijke specifieke bestanden zoals de verslagen 1944-45 van de zgn. 2e Directie (alias 2e Bureau) van het Ministerie van landsverdediging. Op basis van verschillende bronnen verstrekten deze verslagen dagelijks vertrouwelijke inlichtingen over o.a. de Duitse industrie, de militaire toestand, gezochte personen, de indentificatie van legereenheden enz.

Te signaleren eveneens het bestand 'Duitse krijgsgevangenen in België' (1944-47) en archieven van verbrederingen van legereenheden (in dit verband moet overigens de aandacht gevestigd worden op de site van de Brigade Piron met een volledige lijst van Belgische militairen in Engeland <http://www.brigade-piron.be/D-DE%20W.htm>).

Uiteraard zijn ook hier weer de periodeoverschrijdende bestanden interessant.

Afsluitend moet vermeld worden dat het Legermuseum Duitse bescheiden bewaarde gevormd door de *Auslandsorganisation der NSDAP in Belgien* (1932-44), de NSKK, de *Kriegsmarine* en het *Kriegslazarett*. Deze bescheiden werden aan het *Bundesarchiv-Militärarchiv* te Freiburg overgemaakt, maar blijven in het Legermuseum consulteerbaar als kopie.

3.2.1.4. Het Centrum voor Historische Documentatie van de Krijgsmacht (CHD)

In het CHD (onder de Divisie Human Resources van Defensie) te Evere is de Tweede Wereldoorlog met voor- en nageschiedenis ruim vertegenwoordigd, ondanks het feit dat de vooroorlogse archieven in mei 1940 gedeeltelijk vernield werden. Gelukkig werden de voor een stuk naar Duitsland weggevoerde en in 1945 door de Sovjets gerecupereerde Belgische militaire archieven ondertussen opnieuw aan België (zie Legermuseum) overgedragen.

Aan de hand van het bestand Groot Hoofdkwartier, van velddagboeken, bataljonsbevelen, officierendossiers, plannen en kaarten kan de krijgsgeschiedenis van de 18-daagse veldtocht van mei '40, de bevrijdingsveldtocht en de bezetting van Duitsland bestudeerd worden.

Ook betreffen de bestanden de mobilisatieperiode 1939 (in beperkte mate) en het Belgisch leger in Engeland (te velde en op niveau van het kabinet van Landsverdediging).

M.b.t. het gedemobiliseerde leger vinden we bestanden over de krijgsgevangenen (met o.a. de Duitse *Personalkarten* uit de Stalags) en van de OTAD.

Anderzijds ook bescheiden over het verzet en de naoorlogse dossiers voor het toekennen van het statuut van gewapend weerstander (enkel voor leden van S.G.A.R.A.). Niet toegankelijk en niet raadpleegbaar zijn de bescheiden van de militaire inlichtingendienst.

Als het om persoonlijke gegevens gaat, moet nog herinnerd worden aan de vroegere Dienst van het Stamboek, nu Ondersectie Notariaat van Defensie.

Bij dit alles gaat het dus om officiële stukken van het leger en van Landsverdediging maar ook om particulier archief (bv. generaal Keyaerts, commandant van een legerkorps in '40 en hoofd van de OTAD) en archief van organisaties (bv. de verzetsbewegingen Geheim Leger en *Mouvement National Belge*, beide overgedragen aan Evere).

Tenslotte heeft het CHD ook een microfilmcollectie aangelegd van een aantal buitenlandse bestanden i.v.m. de Belgische militaire politiek. Hierbij dient gewezen op de kopieën van documenten (o.a. afkomstig van buitenlandse militaire attachés) die niet enkel de Tweede Wereldoorlog betreffen maar ook heel de Belgische militaire politiek in de jaren 1919-1939 (het archief uit Rusland, originelen nu in het Legermuseum). Verder beschikt het CHD over een verzameling "Duitse documenten" m.b.t. Duitse Wehrmachteenheden.

Aan het einde van dit militaire hoofdstukje dient pro memorie nog verwezen naar het archief van het Documentatiecentrum van de Federale Politie, waar men bestanden m.b.t. uitrusting en organisatie maar ook thematische bestanden over beide wereldoorlogen, de koningskwestie enz. kan raadplegen (archi@fedpol.be).

Ook andere FOD's en ministeries bewaren nog specifieke bestanden m.b.t. de Tweede Wereldoorlog.

3.2.1.5. De FOD Sociale Zekerheid (Directie-generaal Oorlogsslachtoffers)

De Directie-generaal Oorlogsslachtoffers (www.warvictims.fgov.be) werd net na de bevrijding opgericht (toen als Commissariaat voor Repatriëring bij het ministerie van Wederopbouw) en is nog steeds operationeel. De directie had (heeft) als taak het aanleggen van documentatie over personen die door de bezetter waren vervolgd of opgeëist om aan deze politieke gevangenen/verzetslui, verplicht tewerkgestelden/werkweigeraars en raciaal gedeporteerden een "statuut van nationale erkentelijkheid", een rente of een pensioen te kunnen toekennen.

De archief- en documentatiedienst beheert 550.000 geïnformatiseerd ontsloten individuele dossiers samengesteld uit (kopieën van) oorlogsbescheiden van Belgische en Duitse oorsprong en egodocumenten. Het betreft persoonlijke stukken afkomstig uit archiefbestanddelen van *Werbestelle*, *Arbeidsambten*, *Krankenkasse*, *Gestapo* (jodenfichier), Duitse en collaborerende organisaties, concentratiekampen (Duitse lijsten m.b.t. aankomst, vertrek, overlijden enz), Jodenvereniging in België, gemeenten, naoorlogse repatriëringscentra en gerechtelijke autoriteiten. Verder ook fotokopieën afkomstig uit de enorme archiefcollectie van de *International Tracing Service* van het Rode Kruis te Arolsen (trouwens recent opengesteld voor historisch onderzoek) die zich inlaat met het opsporen van vermisten en het verzamelen van documenten o.a. in verband met concentratiekampen (www.its-arolsen.org).

De individuele steekkaartendossiers (o.a. met originele Duitse Sipo-SD steekkaarten) van de jodendeportatie worden gedigitaliseerd; een database "politieke gevangenen" zit in de pipeline.

De dienst bewaart ook algemene archiefbestanden over verplichte en vrijwillige tewerkstelling, kampen en gevangenschappen, verzet en vervolging van joden en zigeuners, repatriëring en naoorlogse processen (Nürnberg, Breendonk...). Zie NEFORS (P.). *Inventaris van het archief van de Bestuursafdeling voor oorlogsslachtoffers van het Ministerie van Volksgezondheid en Leefmilieu*, Brussel, 1997 en de geïnformatiseerde ontsluiting.

Daarnaast beheert de DGO 10 km uitvoeringsdossiers m.b.t. de toepassing van de wetten inzake oorlogsslachtoffers (cf. databank Victory).

Pro memorie: de FOD Sociale Zekerheid herbergt nog dossiers van het zgn. derde Belgisch-Duitse akkoord m.b.t. de vergoedingen voor werkongevallen van personen die tijdens de Eerste en vooral de Tweede Wereldoorlog in Duitsland tewerkgesteld waren.

3.2.1.6. De FOD Justitie (voormalig Auditoraat-generaal van het militair gerecht)

Zoals men weet, waren de krijgsgerechten in het bevrijde land bevoegd voor de vervolging en eventuele veroordeling van personen verdacht van misdaden tegen de buitenlandse veiligheid van de staat. In concreto gaat het hier om de repressie van de politieke, economische en militaire collaboratie. Ook het Duitse bezettingsbestuur werd aangepakt.

De Centrale Documentatiedienst legde vanaf september 1944 een uitgebreide documentatie aan over Duitse en collaborerende organisaties en instellingen. Ook werden originele bezettingsbescheiden in beslag genomen en samengebracht als zgn. overtuigingsstukken. Dit materiaal werd gebruikt voor de 235.413 inbeschuldigingstellingen. Uiteindelijk kwamen er een 57.000 veroordelingen van.

Grote delen van de algemene documentatie en de overtuigingsstukken werden aan het SOMA overgemaakt (zie hoger); de tienduizenden individuele procesbundels berusten nog bij het inmiddels opgeheven Auditoraat-generaal.

Het gaat hier om een onvervangbare bron voor de bestudering van de bezetting in het algemeen en van de politieke, militaire en economische collaboratie en accommodatie in het bijzonder.

Zowel de kopstukken van de collaboratie, accommodatiefiguren als de secretarissen-generaal en kleine garnalen - oostfrontvrijwilligers en VNV-functionarissen bv. - passeerden inderdaad voor de krijgsraden.

Dat was eveneens het geval met de top van de *Militärverwaltung* en andere Duitse functionarissen maar ook met de 'kleine' uitvoerders van de verzets- en jodenvervolging.

Naast het aspect bezettingsgeschiedenis moet natuurlijk ook een onderzoek naar de repressiepolitiek op zich, via het Auditoraat-generaal leiden (vrije raadpleging is niet mogelijk; gemotiveerde aanvragen dienen gericht tot het College van Procureurs-generaal, Dienst archieven, Sectie incivisme, Allardstr. 42, 1000 Brussel).

3.2.1.7. Andere FOD's

Zoals voor de Eerste Wereldoorlog moet gewezen worden op het Archief van de FOD Buitenlandse Zaken met de politieke correspondentie enerzijds en de politieke en economische dossiers anderzijds en met particulier archief van diplomaten (zie supra). Het spreekt vanzelf dat dit de belangrijkste bron vormt voor o.m. de bestudering van de vooroorlogse onafhankelijkheids- en zelfstandigheidspolitiek, van de betrekkingen tussen België en resp. de Asmachten, de geallieerden en de neutralen, de voorbereiding van de naoorlogse internationale positie van België te Londen en de integratie in de Atlantische gemeenschap. Vooral m.b.t. de Londense periode zijn er toch vrij grote lacunes.

Wat specifiek de betrekkingen met Duitsland aangaat, kan de periodeoverschrijdende archiefgids HERREBOUDT (E.). *Quellen zur Geschichte der deutsch-belgischen Beziehungen in den belgischen Staatsarchiven 1830-1962*. Brussel/Eupen, 2008 goede diensten bewijzen.

Apart moet nog gesignaleerd worden dat Buitenlandse Zaken ook het zgn. Afrikaans archief herbergt, d.w.z. het archief van het vroegere ministerie van Koloniën. Het hoeft geen betoog dat de geschiedenis van Belgisch Kongo tijdens de oorlog, zowel wat betreft het beleid te Londen (het ministerie) als te Leopoldstad (de gouverneur-generaal), hierin uitvoerig gedocumenteerd wordt³.

In andere federale overheidsdiensten dient nog gesignaleerd de Dienst Economische Recuperatie (ORE of DER), ressorterende onder de FOD Economie. Men beheert er ook een kleine archiefcollectie i.v.m. de door de bezetter geroofde kunstwerken en andere cultuurgoederen (Divisie federale coördinatie Recuperatie Cultuurgoederen; het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) bezit de fotoverzameling van gespolieerde cultuurgoederen).

³ Wat de geschiedenis van Belgisch-Congo in beide wereldoorlogen betreft, moet uiteraard ook naar andere archieven verwezen worden, in de eerste plaats dat van het Africa Museum te Tervuren.

In de FOD Binnenlandse Zaken worden personendossiers van de Vreemdelingenpolitie over gedeporteerde joden en zigeuners bewaard. De Dienst Teraardebesteding van deze FOD is bevoegd voor de oorlogsbegraafplaatsen en beschikt uiteraard over de specifieke documenten ter zake. De Staatsveiligheid (FOD Justitie) bewaart o.a. (ontoegankelijke) personendossiers m.b.t. repressie en epuratie.

Het Museum van Schone Kunsten te Brussel (POD Wetenschapsbeleid) herbergt o.a. instellingsarchief over de vrijwaring van kunstwerken 1939-1945 maar ook in het "Archief voor hedendaagse kunst" bestanden van en over verschillende kunstenaars die een rol speelden in collaboratie-organisaties. Onder dezelfde POD ressorteert het Muziekinstrumentenmuseum MIM met de archiefcollectie Pernet (jazzmuzieklevens tijdens de bezetting).

Natuurlijk bevinden er zich ook oorlogsbestanden in de archiefdiensten van functioneel gedecentraliseerde openbare diensten (Nationale Bank, Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen, ex-RTT (Belgacom), instellingsarchief en archief over de uitzendingen van de VRT en RTBF) en in de archiefdiensten van de vroegere Rijksuniversiteiten.

En nog eens: niet te vergeten de archieven van openbare overheden *niet* berustend in specifieke archiefbewaarplaatsen maar nog in allerhande rechtbanken, besturen en openbare instellingen zelf.

3.2.2. Privaatrechtelijke archieven

3.2.2.1. De documentatiecentra m.b.t. documentair erfgoed van het maatschappelijk middenveld

Het Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving KADOC (www.kadoc.kuleuven.be) bewaart archief van o.a. religieuze instituten, intermediaire structuren, jeugdorganisaties en opvoeding en politieke actie aan katholieke zijde, ook wat de oorlogsjaren betreft.

Noemen wij persoons- en organisatiearchieven om en rond ACW en ACV met o.a. ook het archief August Cool, archief van vormingsgerichte organisaties zoals het in 1941 opgerichte KWB en de reeds vroeger bestaande KAV en KAJ en archief van de Boerenbond.

Wat katholieken en politiek betreft, kan onder meer verwezen worden naar persoonsarchief van J. Boon, G. Craen, A.-E. De Schryver, A. De Vleeschouwer, V. Leemans, M. Van Assche, J. Van Bilsen, R. Vandekerckhove, e.v.a.

Ook wordt gedigitaliseerd Vaticaanse archief tot 1939 ter beschikking gesteld (de Nuntiatuur te Brussel tot 1946) (www.vaticana.be).

De zgn. politiek van het minste kwaad, de "katholieke" politiek te Londen, de katholieken in de catacomben, de koningskwesie... zijn belangrijke onderwerpen die hier aangesneden worden.

Langs franstalige christelijke kant moeten de *Archives du monde catholique* (ARCA, <http://jupiter.fltr.ucl.ac.be/fltr/hist/arca>) gesignaleerd worden waar archief over het christelijk leven in Wallonië en Brussel wordt gecentraliseerd. M.b.t. de oorlogsjaren kan gewezen worden op archief van katholieke jeugd- en studentenbewegingen en scouts en op persoonsarchief (de bestanden J. Debucquoy over de *Service des Volontaires du Travail pour la Wallonie*, G. Hoyois, voorzitter van het oude *Bloc Catholique* (waarin ook een bestand van vakbondsman H. Pauwels), P. Nothomb, verschillende verantwoordelijken van jeugdorganisaties).

Voegen wij er aan toe dat het *Centre de Recherche en Histoire ouvrière et populaire* CARHOP (www.carhop.be) archief van de MOC en de CSC Luik en persoonsarchief van o.a. katholieke verzetsfiguren (J. Fafchamps, E. Baussart) bewaart.

Het Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis (www.amsab.be) (Gent, met ook een afdeling te Antwerpen) verzamelt bronnen over progressieve sociale bewegingen. Het bewaart uiteraard bestanden van federale en lokale socialistische partijafdelingen (BWP en BSP) en verder het Vlaamse deel van het nationaal BSP-archief (vanaf 1945), het archief van de JGS (idem) en het archief-*Volksgazet*.

Natuurlijk komen ook de syndicale (o.a. textiel, transport en metaal) en andere zuilgebonden organisaties aan bod. Speciaal te vermelden het liquidatiearchief van de collaborerende UHGA. Deze bestanden zijn vooral nuttig i.v.m. interbellum en naoorlog. Dat is ook het geval met het persoonlijk archief bewaard op het AMSAB, maar daar toch een heel aantal bestanden die ook rechtstreeks betrekking hebben op het clandestiene socialisme en de bevrijding: N. Bal, W. Cassiers, E. Clersy, H. De Man, G. De Muynck, P. Libois, L. Major, B. Van Hoorick... Vreemde eend in de bijt: een bestand Winterhulp Gent.

Langs Franstalige kant vermelden wij het *Institut E. Vandervelde* dat o.a. *Parti Socialiste Belge*-archief en de archieven van kopstukken L. De Brouckère, Max Buset, Isabelle Blume, H. Rassart (*Wallonie Libre*) en anderen bewaart.

Meer syndicalistisch getint archief vindt men in het *Institut d'Histoire ouvrière, économique et sociale* IHOES www.ihoes.be met in de archiefgroep G een aantal specifieke oorlogsarchieven m.b.t. het verzet (o.a. de *Service D*) en de politieke gevangenen (Seraing-Visé). Verder interessant persoonsarchief voor de oorlogsperiode, meer bepaald het verzet (J. Davenne, J. Bourguet, Th. Dejace, J. Gusbin, L. Kauten...).

In het Liberaal Archief (www.liberaalarchief.be) vindt men een aantal bestanden die onmisbaar zijn voor de studie van de liberale familie om en rond de oorlogsperiode.

Qua politieke organisaties gaat het om partijarchief (bijna enkel bescheiden i.v.m. congressen) (vanaf 1927) en om bestanden van het Liberaal Vlaams Verbond. In de socio-culturele sector te signaleren het archief van het aloude Willemfonds en andere bestanden. Verder ook archivalia m.b.t. lokale liberale geschiedenis en/of liberale aangelegenheden.

Behalve de bevrijdingsperiode komt specifiek de oorlogsperiode hierin eigenlijk weinig ter sprake. Dit is wel het geval met een aantal privé-archieven. Belangrijk zijn inderdaad de bestanden A.

Vanderpoorten, minister in 1940, V. de Laveleye (ex-partijvoorzitter en de man van *Radio Belgique* te Londen), het Londense oorlogsdagboek van J. Hoste. Ook andere bestanden betreffen o.m. oorlog en bezetting.

Langs Franstalige liberale kant is er het *Centre Jean Gol* www.cjg.be dat archief van de leidende instanties van de oude Liberale Partij bewaart (nationale raad vanaf 1944 en een aantal specifieke oorlogsgerelateerde collecties: koningskwestie, epuratie, archief van de voorzitters (Motz). In het CJG ook het historisch archief van het *Centre Paul Hymans* (o.a. 1941-48), archief van partijorganisaties en van liberale personaliteiten (Van Offelen, Cooremans enz.).

In het Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme ADVN (www.advn.be) is het aantal bescheiden i.v.m. de bezetting relatief groter dan in de andere documentatiecentra; logisch, aangezien een groot deel van de Vlaams-nationalisten voor de collaboratie koos.

Een van de belangrijkste thema's vormt inderdaad de repressie. Onder de hoofding "jeugdbeweging" wordt ook heel wat over de bezettingsperiode bewaard. Eveneens signaleren het archief van de IJzerbedevaarten (vanaf 1918), het archief van de Vlaamsche Huizen enz.

Tenslotte zijn er de persoonlijke archieven van een heel aantal mandatarissen en politieke figuren uit Vlaams-nationalistische (VNV en andere) hoek die de hele periode 1930-50 betreffen (E. Delvo, Fr. Daels, H. De Bruyne, J. Deumens, J. Van de Wiele ... maar bv. ook van Cyriel Verschaeve).

Als Waalse evenknie van het ADVN zou het *Fonds d'Histoire du Mouvement Wallon* www.culture.prov-liege.be/musee/mouvementwallon kunnen doorgaan. In het verenigings- resp. persoonsarchief vinden we verschillende oorlogsgerelateerde bestanden: *Journées culturelles wallonnes*; *Congrès national Wallon* van 1945, archieven Bologne, Dehousse, Schreurs, Thone, Truffaut, Van Belle e.a. meestal betreffende het verzet, de clandestiene PSB en de clandestiene Waalse beweging.

Alhoewel twee aparte centra, beheren het Documentatie en Archiefcentrum van de communistische beweging (DACOB, www.dacob.be) en het *Centre des archives Communistes* (CARCOB, <http://users.skynet.be/carcob/>) samen de archieven van de KP-B-PCB, dus ook van de clandestiene partij. De hogere partij-instanties na 1944 zijn goed vertegenwoordigd. De plaatselijke afdelingen werden per gemeenschap naar de resp. centra opgesplitst. Voor het geheel van de periode 1930-50 zijn wellicht nog belangrijker de persoonlijke archieven van verschillende topfiguren: I. en J. Blume,

F. Coenen, A. De Coninck, P. Joye, J. Lahaut, G. Moulin, R. Noël (“*Faux Soir*!”), J. Taillard, J. Terfve e.a., eveneens opgesplitst naargelang de taal.

Refererend aan de specifieke functioneringswijze van de KP (oorlogsbetrekkingen met Moskou) moet ook verwezen worden naar het Russisch Staatsarchief voor sociale en politieke Geschiedenis (ex-Instituut voor Marxisme-Leninisme) (kopieën in AMSAB en CARCOB, m.n. over de Komintern).

3.2.2.2. De levensbeschouwelijke archiefinstellingen

Het gaat hier om archiefinstellingen van de katholieke Kerk of ermee verbonden organismen en van de georganiseerde vrijzinnigheid.

Het is hier niet de plaats om uit te weiden over kerkelijke geschiedenis en structuren. Men weet dat kardinaal Van Roey en het episcopaat voor, tijdens en na de bezetting een niet te verwaarlozen “politieke” rol speelden (cf. o.a. briefwisseling met de *Militärverwaltung*). Maar ook onderzoek aan de grassroots naar bv. het louter pastoraal aspect (of het katholiek onderwijs) kan interessant zijn. Alhoewel in pastorieën, kloosters, congregaties enz. en in het KADOC archiefmateriaal bewaard wordt, moet hier gewezen worden op de specifieke archiefinstellingen.

Belangrijkst het archief van het Aartsbisdom Mechelen (www.kerknet.be/aartsbisdom) met o.a. het archief Van Roey; ook de andere bisdommen hebben een archief evenals de provincies van de Sociëteit van Jezus.

Er werd daarnet verwezen naar het onderwijs. In die context dient het archief van de tijdens de bezetting niet onomstreden Katholieke Universiteit Leuven gesignaleerd. Het betreft de academische overheid en het (onderwijzend) personeel, maar bevat ook het “Archief van het Vlaams studentenleven” en het archief Joris van Severen.

Het archief van de *Université Catholique de Louvain(-La-Neuve)* tenslotte bewaart, net als het archief van de KUL trouwens, persoonlijk archief van professoren dat verder gaat dan hun louter universitaire activiteiten en dat het katholiek politiek-maatschappelijk leven in zijn geheel betreft. In de UCL berust ook het archief van de *Groupe d'Etude de l'Histoire de l'Europe Contemporaine* GEHEC (persoonsarchief Van Zeeland, Levy, Delmer... en verenigingsarchief van het *Centre belge d'études et de documentation* (1941-1944).

Wat de georganiseerde vrijzinnigheid en haar lotgevallen tijdens de bezetting betreft, kan verwezen worden naar het Maçonniek Studie- en Documentatiecentrum (Madoc/Cedom, *Centre de Documentation Maçonique*) dat afhangt van het [Grootoosten van België](http://www.grootoostenvanbelgie.be). Volledigheidshalve dient ook het Vrijzinnig Archief- en Documentatiecentrum Karel Cuypers www.vsad.be genoemd.

We maken van de gelegenheid gebruik om te vermelden dat het archief van de *Université Libre de Bruxelles* niet alleen klassiek universiteitsarchief herbergt (met uitgebreide bestanden over de sluiting in 1941) maar ook verschillende persoonlijke archieven van o.a. professoren. Het betreft ULB-aangelegenheden (bv. de clandestiene cursussen na de sluiting, archief Puttemans) maar bv. ook het archief W. Ganshof vander Meersch, auditeur-generaal tijdens de oorlogsperiode en Hoog Commissaris voor 's Lands Veiligheid bij de bevrijding.

3.2.2.3. Archiefdiensten i.v.m. specifieke aspecten van oorlog en bezetting

Een aantal (plaatselijke) verzetsgroepen en clandestiene inlichtingenorganisaties bewaren geordende (bv. het Archief en Documentatiecentrum Witte Brigade (Fidelio) te Antwerpen, tel. 03 233 33 91) of ongeordende archiefbestanden.

Wat de wegvoering betreft, vormt de Auschwitzstichting www.auschwitz.be een documentatiecentrum i.v.m. het systeem van de naziconcentratie- en vernietigingskampen en de Belgen daarin. De documentatieafdeling herbergt persoonlijk archief van slachtoffers, het archief van de *Amicale*-Vriendenkring van politieke gevangenen van Auschwitz en van het Internationaal Auschwitz Comité. Verder interviews en thematische knipselrubrieken.

Het Joods Museum voor Deportatie en Verzet te Mechelen www.cicb.be bewaart het archief van de Jodenvereniging in België, het jodenregister van België (origineel bij het Joods Museum van België) en van Antwerpen (digitaal) en andere gedigitaliseerde documenten m.b.t. de deportatie van de

joden. Er bestaat ook een collectie interviews en het verwierf het archief van verzetsman Louis Van Brussel.

Aan (mondelinge) archiefovorming over de joodse wegvoering werkt tenslotte de Stichting voor de Eigentijdse Herinnering met een grote collectie interviews maar ook particulier archief (<http://www.fmc-seh.be>).

Pro memorie: het Nationaal Memoriaal Breendonk (Defensie) werkt i.s.m. de Directie-generaal Oorlogsslachtoffers aan een databank van alle politieke gevangenen opgesloten in Breendonk.

3.2.2.4. Andere archieven gewijd aan specifieke thema's

Alhoewel de jaren 1930-50 hier niet geprivilegieerd worden, zijn deze archieven onontbeerlijk voor het onderzoek van een aantal specifieke thema's.

Dienen gesignaleerd de *Archives et Musée de la Littérature* (Franse gemeenschap) met bestanden van auteurs die een rol speelden in de artistieke collaboratie of accommodatie (de Ghelderode, Bauchau, Hellens, Marie Gevers...), het AMVC-Letterenhuis (Stad Antwerpen) met gelijkaardige archiefbestanden en documentatie (maar ook van politieke figuren - C. Huysmans! - en organisaties als het Algemeen Nederlands Verbond en de Cultuurraad voor Vlaanderen).

Zonder volledig te willen zijn, moeten verder genoemd worden: het Archief en Museum voor het Vlaams leven te Brussel (het bestand "Zilvermeeuwjes", een kleine jeugdbeweging van ex-collaborateurs); het Joods Museum van België (archiefbestanden over het Belgische jodisme); het Scouts en Gidsenmuseum (geschriften en getuigenissen van de pioniers van scouts- en jeugdbeweging); het Sportmuseum Vlaanderen; het *Architecture Archive*-St. Lukasarchief en de *Archives d'Architecture Moderne* (urbanisatie en architectuur); het Koninklijk Belgisch Filmarchief (vooral persknipsels) en het Vlaamse Filmmuseum en -Archief; Resonant-Centrum voor Vlaams muzikaal erfgoed; het *Mundaneum* (archief Otlet, archief *Union des Associations Internationales*, archief van anarchisten zoals Hem Day); het Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis; het *Institut Jules Destrée* (bestand A. Bologne-Lemaire i.v.m. *Wallonie Libre*); het *Institut Liègeois d'Histoire sociale* ILHS (socialistisch partijarchief maar ook oorlogs(verzets)archief Blistin, Bondas, Nihon, Rassart, Truffaut...); de vereniging *Sauvegarde des Archives industrielles du couchant de Mons* SAICOM (vooral mijnmaatschappijen) en gelijkaardige archieven; het Archief Rode Kruis enz.

Verder een aantal studie- en documentatiecentra over o.m. figuren als activist en collaborateur August Borms ([Borms Documentatie- en Actiecentrum](#) BDAC), de charismatische Verdinaso-leider Joris van Severen (zie archief van de KUL), de letterkundige en communist L.P. Boon (L.P. Boon Centrum, Universiteit Antwerpen), de *Fondation Paul-Henri Spaak* (cd-roms van het archief berusten in het archief van de UCL), de *Fondation André Renard* (vanaf 1945, maar ook met oorlogsbestanden J. Bondas (Londen!) en I. Delvigne, o.a. oorlogsnotulen van de Socialistische mutualiteiten).

Wat de studie betreft van de economische structuren en conjuncturen tijdens de bezetting en de wederopbouw in het algemeen en van bedrijven, banken, holdings en patroonsorganisaties en de door hen gevolgde politiek in het bijzonder, moet van specifieke bedrijfsarchieven gebruikt gemaakt worden (zie ook Centrum voor Bedrijfsgechiedenis van de Universiteit Antwerpen).

3.3. Buitenlandse archiefinstellingen

Ondanks het feit dat onderzoek over interbellum, bezetting, exil en bevrijding uiteraard voor een aanzienlijk deel kan gebeuren op basis van bronnenmateriaal dat in één of andere vorm in België aanwezig is, zal men bij gevorderde research eveneens verplicht zijn in buitenlandse (en dan vooral Duitse) archieven naar ambtelijk (burgerlijk en militair) bronnenmateriaal te speuren. Qua bilaterale politieke en economische betrekkingen tussen het buitenland en België in de jaren 1930-50 inbegrepen de oorlogsdiplomatie, moeten in de landen die het voorwerp uitmaken van het onderzoek uiteraard de diplomatieke archieven en die m.b.t. de buitenlandse handel geraadpleegd worden.

Anderzijds maken de specifieke omstandigheden van vooroorlog, bezetting (*Militärverwaltung*!), regering in ballingschap en bevrijding in België dat ook en vooral een aantal niet-diplomatieke archieven in het buitenland aan bod moeten komen, in de eerste plaats natuurlijk Duitsland en het *Bundesarchiv*.

Het *Bundesarchiv Berlin* www.bundesarchiv.de (met online archievenoverzicht en inventarissen http://www.bundesarchiv.de/bestaende_findmittel/) beheert de bestanden van de burgerlijke centrale overheden van het IIIe Rijk. Ook de bestanden afkomstig van de NSDAP en haar geledingen, inclusief de *Reichsführer-SS*, en privé-archieven worden er bewaard. Samen met het voor België nog meer interessante *Bundesarchiv-Militärarchiv* te Freiburg/Breisgau, waar bestanden bewaard worden afkomstig van de *Militärverwaltung* (groep RW 36) en van de *Wehrmacht* - en *Waffen SS*-eenheden die in België vochten, verbleven of gerekruteerd werden (Belgische oostfronters!), vormt dit dus een belangrijke bron voor de bezettingsgeschiedenis (gedeeltelijke kopieën in het SOMA). Voor het BA-MA, cf. MARTENS (S.) Hrsg., *Frankreich und Belgien unter Deutscher Besatzung 1940-1944. Die Bestände des Bundesarchiv-Militärarchivs Freiburg*. Stuttgart, 2002.

Wat de onafhankelijkheids- en neutraliteitspolitiek betreft, is raadpleging van het *Archiv des Auswärtigen Amtes* (het Duitse ministerie van Buitenlandse zaken) www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/AAmt/PolitischesArchiv/Uebersicht.html nodig (gedeeltelijke kopieën in het SOMA in de N.F.W.O.-verfilming "Belgium post 1936").

Naast deze centrale archiefinstellingen beheren ook een aantal *Landes- en Staatsarchive* bestanden i.v.m. België. Te signaleren het *Hauptstaatsarchiv Düsseldorf* waar bestanden van het *Regierungsbezirk Aachen-Köln* (inlijving van Eupen-Malmédy!) berusten, maar ook 72.000 dossiers van de *Gestapo-leitstelle Düsseldorf* die zich met Belgische aangelegenheden inliet. In het *Archiv des Landschaftsverbandes Westfalen/Lippe* bevindt zich het archief van Franz Petri, verantwoordelijk voor de Duitse cultuurpolitiek in België.

Volledigheid in dit uiterst summiere overzicht is natuurlijk uitgesloten. Men leze daarom het iets oudere BOBERACH (H.). *Inventar archivalischer Quellen des NS-Staates*.

Institut für Zeitgeschichte/KG Saur, München, 1991(I) en 1995 (II).

Wat Frankrijk betreft, moet verwezen worden naar twee archiefgehelen die specifiek voor de bezettingsjaren in België bijzonder belangrijk zijn.

Wat restte van de eigenlijke archieven van de *Militärbefehlshaber Belgien* werd tijdens de Duitse terugtocht door Franse troepen in Marburg ontdekt en berust nu nog steeds in de *Archives de France* (www.archivesdefrance.culture.gouv.fr) te Parijs als "Fonds Marbourg" AJ40. Het gaat om o.a. bestanden van de *Gruppen Volkstum, Kultur, Industrie* en *Arbeitseinsatz* van de *Militärverwaltung* (inventaris en gedeeltelijke kopieën in SOMA en Dienst voor Oorlogsslachtoffers).

Onrechtstreeks kunnen een aantal hiaten inz. het bezettingsregime opgevuld worden door onderzoek in de zgn. *Archives Majestic* van de *Archives de France*, d.w.z. het archief van de *Militärbefehlshaber Frankreich*. Tussen Brussel en Parijs bestond inderdaad administratief contact. Voor dit alles zie Direction des Archives de France. *La seconde guerre mondiale. Guide des sources conservées en France 1939-45*. Paris, 1994.

Natuurlijk moeten ook de Franse militaire archieven gesignaleerd worden, in het bijzonder i.v.m. 1940. Deze bevinden zich bij de *Service Historique de l'Armée de Terre* te Vincennes.

Naast archief i.v.m. de diplomatieke Brits-Belgische betrekkingen moeten, wat betreft de oorlogsperiode, specifieke bestanden i.v.m. de veldtocht van 1940, de Belgen in Engeland, de sturing van het verzet en de *civil affairs*-periode na de bevrijding gecheckt worden (voor 1944-45 natuurlijk ook (militaire) US-archieven: www.archives.gov/iwg/declassified-records).

Die berusten voor het grootste deel in de Britse National Archives www.nationalarchives.gov.uk (ex *Public Record Office*). De bestanden *Foreign Office*, *War Cabinet* en *War Office* bevatten uiteraard veel materiaal over België (gedeeltelijke kopieën in het SOMA).

Dat is o.a. ook het geval met de bestanden *British Expeditionary Force (1940!)*, *Ministry of Economic Warfare*, *Ministry of Information*, *SOE* en *MI5*, *Political Warfare Executive*, *SHAEF* en *Town Majors* (bevrijdingsperiode!).

Pro memorie moet ook nog verwezen worden naar het bijzonder archief van het Russische centrale Staatsarchief te Moskou (het voormalige *Osoby*-archief). Het herbergt Duits "*Beutematerial*" uit de bezette landen dat op zijn beurt in 1945 door de Sovjet-legers in beslag genomen werd maar dat de jongste jaren verschillende overdrachten naar West-Europese en o.a. Belgische archieven kende (zie o.a. *Een zoektocht naar archieven*. AMSAB, Gent, 1997 en GRIMSTED (P. K.) e.a., publ. *Returned from Russia: Nazi Archival Plunder in Western Europe and Recent Restitution Issues*. 2007).

Wat België betreft twee soorten bestanden: Belgische bronnen en Duitse bronnen i.v.m. België. De Belgische bronnen betreffen archiefmateriaal van voor 1940 afkomstig van vnl. socialistische en liberale, joodse en vrijmetselaars-organisaties en personen. Grootste bestand vormden echter de dossiers van het Ministerie van landsverdediging over alle aspecten van de vooroorlogse Belgische militaire organisatie. Al deze bestanden berusten opnieuw in België (zie Legermuseum, AMSAB en Cedom).

Een tweede type bronnen wordt gevormd door Duitse bestanden i.v.m. het bezettingsregime '40-'44. Het gaat o.a. om bestanden *Fürsorge Waffen SS, Reichswirtschaftsministerium, Reichssicherheitshauptamt* en om het "fonds Franse afdeling" met Frans politiek inlichtingendienstarchief m.b.t. België tot 1942 (kopieën in het SOMA).

Nog vermelden dat in een ander Oost-Europees archief, nl. het Militair-historisch archief te Praag, volumineuze *Waffen SS*-bestanden berusten o.a. in verband met Belgische vrijwilligers.

Tenslotte bewaart het Staatsarchief te Kiev (Oekraïne) een deel van het archief van de *Einsatzstab Rosenberg*. Het betreft o.m. zijn ideologisch-politieke activiteiten in België (gedeeltelijke kopieën in SOMA).

4. Ambtelijke publicaties

Ter aanvulling van de ambtelijke publicaties van de beslissingen van het staatshoofd kunnen hier de ambtelijke uitgaven van de beslissingen van de bezetter worden opgesomd.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog publiceerde de bezetter :

Heeresgruppen-Verordnungsblatt für die besetzten Gebiete herausgegeben von der Heeresgruppe, 10 mei 1940.

Verordnungsblatt des Militärbefehlshabers in Belgien und Nordfrankreich für die besetzten Gebiete Belgiens, Luxemburgs und Nordfrankreichs, herausgegeben vom Militärbefehlshaber (Militärverwaltungschef), 17 juni 1940-30 augustus 1940.

Verordnungsblatt des Militärbefehlshabers in Belgien und Nordfrankreich für die besetzten Gebiete Belgiens und Nordfrankreichs, herausgegeben vom Militärbefehlshaber (Militärverwaltungschef), 17 augustus 1940-18 juli 1944.

Verordnungsblatt für die besetzten Gebiete von Belgien und Frankreich, 19 juli 1944-.

N.B. Deze publicaties zijn online raadpleegbaar op www.cegesoma.be

Terwijl achtereenvolgens in Frankrijk en in Londen de publicatie van het Belgisch Staatsblad werd voortgezet, verscheen in bezet België:

Moniteur belge des arrêtés ministériels et autres arrêtés des secrétaires généraux. Belgisch staatsblad der ministeriële besluiten en andere besluiten der secretarissen-generaal. 7 juni 1940-3 september 1944.

5. Bronnenpublicaties

We vestigen tenslotte de aandacht op de slechts enkele bronnenpublicaties die m.b.t. de Tweede Wereldoorlog tot stand kwamen.

CHARLES (J.-L.), DASNOY (P.). *Les secrétaires généraux face à l'occupant, 1940-1944. Procès-verbaux des réunions du Comité des secrétaires généraux (1940-1944)*. Bruxelles, 1974.

CHARLES (J.-L.), DASNOY (P.). *Rapporten van de Geheime Feldpolizei 1940-1944*. Antwerpen, 1974.

Documents diplomatiques belges – Belgische diplomatieke stukken 1941-1960. De l'indépendance à l'interdépendance – Van onafhankelijkheid tot onderlinge afhankelijkheid. Académie royale - Koninklijke Academie, Brussel, 1998- .

KLARSFELD (S.), STEINBERG (M.)(red.). *Die Endlösung der Judenfrage in Belgien. Dokumente*. New York/Paris (1980).

LECLEF (Chanoine). *Le Cardinal van Roey et l'occupation allemande en Belgique / actes et documents*. Bruxelles, 1945.

Witboek 1936-1946. I. Memorie / uitgegeven door HET SECRETARIAAT VAN DE KONING. Brussel, 1946.

Herinneren we aan de gepubliceerde dagboeken met als bekendste voorbeeld STRUYE (P.) , JACQUEMYNS (G.), édition préfacée et annotée par José Gotovitch. *La Belgique sous l'Occupation allemande (1940-1944)*. Bruxelles, 2002.

De door het C.R.I.S.P. in 1971 gepubliceerde keuze van documenten uit de Britse archieven m.b.t. 1940, *Archives britanniques concernant l'histoire de Belgique en 1940* in C.H. C.R.I.S.P., 1971, nr. 526-527, kreeg weinig navolging.

Uit Duitse archieven publiceerden NESTLER (L.) en SCHUMANN (W.). *Die faschistischen Okkupationspolitik in Belgien, Luxemburg und den Niederlanden (1940-45)*. Berlin, 1990.

Wel worden meer en meer bronnen gedigitaliseerd op het internet aangeboden (cf . o.a. de websites van ARA en SOMA). Enkele belangrijke Belgische documenten vindt men in “*Conditions and Politics in Occupied Western Europe, online publication of FO 371 files from the National Archive*”, Intl. Thomson Publishing, 2006. Zie bv. ook over de deportatie van de Belgische joden <http://www.temoins.be> . Soms kunnen ook sites of blogs van particulieren interessant zijn. Voor een algemeen overzicht: WORTH (R.H.). *World War II resources on the Internet*. Jefferson, London, 2002.

Maart 2009